ԿՈՂԲԱՑ ԱՂԱՀԱՆՔՆ

Նախընթաց թերթին մէջ (1889 դեկտ. էջ 390) Կողբայ աղահանքին վրայ արտաքին և ընդհանուր տեղեկութիւններ տալով, ներկայիւս կը հրաւիրենք ընթերցողս՝ ուրիշ ռուս հեղինակի մի առաջնորդութեամբ՝ յերեկոյեան տեսիլ նոյն աղահանքին.

Ահաւասիկ բնութեան օգաճեմ սպասարկուներն կը փութան սքօղել որջնաթոյր վարագուրով երկնից ահագին կամարը, ուր կը փայլին միայն գիշերոյ անքուն աչկունքն՝ արծաթափայլ ճառագայթներով, չթողլով որ լուսինն իւր տժգոյն և ընդարձակ պայծառութեամբն նուազեցնէ սոցա գեղեցկութիւնը. Ո՜հ, ինչ հիանալի գիշեր էր. այն խաղաղ և մթին համագոյքըն կը ներկայացնէր մեր աչաց առջև ճիշդ ապակեայ հատուածակողման գեղեցիկ փորձը, երկնից անթիւ լուսաւոր նշոյլներն գետոց և լճակաց մաքուր հայելեայն մէջ անդրադառնալով. Դարձնենք մեկ մի աչքերնիս աջակողմը ձգուած լերանս մութ կողին վրայ, ուր գիշերուան խաւարին մէջ գեղեցիկ կը ծածանին բազմաթիւ աղային փորուածքն, ցոլացնելով աստեղաց պայծառ լոյսը իրենց ջինջ սպիտակութեամբ, և յիշեցնելով դիտողաց Վենետկոյ հռչակաւոր ջահաւորեալ ծովափունքը, իրենց զանազան կերպարանօք և այլևայլ բարձրութեամբք. Անդ հարաւային կողմը կառուցուած երկայն աղալից ամբարները տարածելով իրենց ընդարձակ ստուերն լերանս անհաւասար բարձրութեանց վերայ, կը ներկայացնեն թաւ անտառի մի ահաւոր տեսարանը, նման Տանդէի նկարագրած սարսափելի անտառին.

Արդարև կախարդի՜չ տեսիլ. ո՞ր կողմը դառնալ և չապշիլ չհիանալ. ցանուած են առջևնիս գետնին երեսը աղի մանր բեկորներ, որք իրենց փայլփլուն տեսքովն կը թուին յիշեցնել մեզ ճոխ հռովմայեցւոյն Կրասոսի պալատան ոսկեցան և արծաթասփիւռ յատակը. Այլ ես ի՞նչ ըսեմ. անկարելի է բոլոր զգացումներս բացատրել այս մի քանի տողերուս մէջ. այլ այսչափ միայն ըսեմ, որ չէ կարելի գտնել աշխարհիս վրայ սիրտ մի թէպէտ անկրօն և ամբարիշտ, որ գիշերուան անպատմելի տեսարանը դիտելով չյուզուի և չվկայէ թէ կայ յիրաւի մէկն, որ այս ամէն բաներս ստեղծեր է.

Առ այժմ կը թողում զքեզ միայնակ, սիրելի ընթերցող, բնութեան տեսարանիս հրաշալի երևութից ներքև. ահաւասիկ և լերան շողշողուն փոսերուն տեսուչ Ֆ. Ի. Վեզիրով երկրաչափի տան պատուհանքն ևս խաւարեցան, անցուդարձերն դադրեցան, ամենայն ոք կը փութայ՝ ուրախ կամ տխուր՝ ամփոփիլ իւր յարկաց մէջ. Վաղիւ կը յուսամ դեռ աւելի ՚ի մօտոյ դիտել վերոյիշեալ լերան վրայ գտնուած աղահանքը.

***

Առաւօտը կանուխ նեղ ճանապարհով հասանք աղալերան ստորոտը, և սակաւ մի վեր ելնելով ինն մեդր բարձրութեամբ ահագին կամարն բացաւ առջևնիս ընդարձակ սրահ մի, բոլանդակն աղի բիւրեղներէ ձևացած, որոյ միթին ծայրն կ՚անհետանայր լերան խորերուն մէջ. Ֆարրուխ բէկ Վեզիրովն, զոր ըստ արևելեան սովորութեան մեր տէրը կը կոչէինք, որ իւր ազնիւ հիւ-

digitised by A.R.A.R.@

բախտութեամբն կ'առաջնորդէր մեզի 'ի տես նորանոր առարկայից, երբ սոյն տեղս հասանք, յանկարծ կանգ առաւ և ճարտասանօրէն արտասանեց մեր առջև յանպատրաստից համառօտ՝ այլ կարևոր նախագիտելի տեղեկութիւններ. «Այս փոսս, զոր տեսնել կը փափագիք, 150 մետր խորութիւն ունի. վրան ծածկուած է հողով, ապա կը յաջորդէ կաւ, կրախառն կաւ, աղ, խառն մ'այլ գաճ և դարձեալ աղ. կազմութիւնն երրորդ կարգի է. խաւերուն հակումն 20°. Բոլոր այս փոսերս 4 տարի առաջ Ռուսք փորեցին, բայց հիմայ անգործ թողուած են. իսկ պարսկական փոսերն աւելի վերերը կը գտնուին, որոց աղն վարդագոյն է»։

Ոտն առ ոտն սկսանք յառաջ գնալ, և ահա ցուրտ և աղային օդն՝ պատեց զմեզ իւր խոնաւ ալիքներով, և կը գտնուէինք ընդարձակ սրահին մէջ, որ կառուցուած էր ամբողջապէս ծխագոյն բիւրեղով՝ իւր բովանդակ երկայնութեամբը միշտ դէպ 'ի վար հակելով. Այս սրահս կողմնակի դռներով կամ խորշերով կը հաղորդուի ուրիշ երկար սրահներու, այնպէս որ կը ձևացնեն սրահից երկար շարքեր, և նախասացեալ փոսերն կը ծառայեն անոնց իբր լուսամուտ։ Մեզ այնպէս կը թուէր, թէ կախարդի ձեռքով փոխադրուած էինք հեռո՜ւ ի հիւսիս, և թէ մեր ոտից ներքև եղածն աղ չէ, այլ դեռ նոր տեղացեալ ձիւն, այնպէս սպիտակ և ջինջ էր. իսկ փայլուն պատերըն ձևացած էին ցրտածին աղի սառոյցներով. Յիրաւի սաստիկ ցուրտ էր։ Չէինք յուսար այնպիսի բնական կլիմայի պատահիլ, յետ Երասխաձորին տապագին ջերմութեան, և յետ 50° կիզիչ տօթոյն՝ այն (4° Ռ) սառնամանիւց փորձն առնուլ, որ տեղւոյս մշտատև բարեխառնութիւնն է։

Այն երեսէ թողուած բազմաթիւ սրահից հոգն ու խնամքը իւր վրայ առնելով մայր բնութիւնն, կը ջանայ իւր բնական զարդերով և երևոյթներով պաճուճել զանոնք։ Սպիտակ և ծովափրփուրի նման՝ հազարաւոր շըթաքարեր կը պճնէին բովանդակ ձեղունը, որք տարուէ տարի թանձրանալով և երկննալով՝ կարծես կը փութային շօշափել վարը իրենց սպասող պատկաքարերը։ Բիւրեղաց ջինջ հատիկներն՝ որք նեղ նեղ սեղմուած էին փոքր խորշիկներու մէջ, կ'անդրադարձնէին իրենց մէջ ծիածանին գոյները, մրցելով իրենց յստակութեամբ և պայծառութեամբ՝ ձեղունէն կաթած ջրոյ շիթերու հետ, նոյնպէս և կախուած կանանչափայլ ոստոց, տերևոց և ծաղկանց հետ, որք բիւրեղացած էին աղաջրոյ սառելովն և բոլորովին թափանցիկ և պայծառ էին։ Բարձր, հաստատուն և քառակուսի խարըսխով սիւներ վեր կը բռնէին վրանին ճնշող լայն կամարները։ «Ահաւասիկ ասիկայ իբր 2000 լիտր կը կշռէ», ըսաւ առաջնորդնիս՝ ցուցնելով առջևնիս կանգնած հսկայ սիւնն, «որ ամբողջապէս մաքուր և զուտ աղէ ձևացեր է, և եթէ Պետրբուրգ լինէր՝ անտարակոյս իւր գինն 500,000 ռուբլի էր. իսկ հօս, ինչպէս արդէն կը տեսնէք, գրեթէ ամենևին արժէք չունի, վասն զի ահա շինութեան գործածուած է։ Այս սեանց թիւն տեղւոյս մեծութեան համեմատ խիստ սակաւ է, և ինչպէս կը տեսնէք՝ բոլորովին անկարգ. վասն զի սկիզբները երբ անկարգ և առանց մասնաւոր ուղղութեան մի կը փորէին՝ միայն շահին նայելով, այսպիսի բաներ չդիտեցին. և այս պատճառաւ շատ փոսեր արդէն իսկ կործանեցան, և մնացելոց ևս՝ մօտ կամ ուշ՝ նոյն կատարածը կը սպասէ»։

Ապահովեալ մոմեղինօք՝ սկսանք վար իջնել, յետին ողջոյնը տալով արեգական մեղմ ճառագայթից՝ որք այլ ևս մեզ չընկերեցին, և մտնելով սև կճեայ միակտուր դռնէն, կը խարխափէինք խաւարի արձակ տէրութեան մէջ, ուր ամէն առարկայ յաւերժական սուգի մէջ էր։ — Բովանդակ օդն

digitised by A.R.A.R.@

լի էր աղային գոլորշեօք, որով յետ քանի մի վայրկենից՝ լեզուացս և շըրթանց վրայ զգայինք աղին բարկ ազդեցութիւնը։ Շնչելով սոյն օդս՝ կ'ըսէինք. ո՜հ, երբ պիտի վերջանայ մթին բաւիղս և դուրս ելլինք, տեսնենք կապոյտակ ծովու ընդարձակ տարածութիւնը, և ծծենք անոր մաքուր և առողջարար օդն։ Այլ ծովն մեզմէ շատ հեռի էր. և փոխանակ անոր՝ ահաւասիկ մեր ոտից ներքև 'ի խորս աղի բաւղին կը ծածանէր լճակ մի սպիտակափայլ և փրփրալից ափերով, փայլելով իւր ջինջ սպիտակութեամբն։ Երբեմն կու գան հոս այցելուք, հրապուրեալ ջուրց պաղութենէն՝ որ տեղւոյս մշտատև յատկութիւնն է, և առողջարար զօրութենէն՝ որ ըստ բնակչաց վկայութեան ամէն հիւանդութենէ կ'ազատէ։ Լճին աղի ջուրն այնքան թանձր է, որ եթէ մէկն ուզէ բաղանիք ընել կամ լողանալ, մարմինը վեր կը մղէ, որով և անկարելի կը լինի բոլորովին ջրոյն մէջ մտնել կամ ծածկուիլ. իսկ աղին կսկծեցուցիչ զօրութիւնն և ջրոյն պաղութիւնն այնքան սաստիկ են, որ ոչ ոք քանի մի մանրերկրորդ իսկ կարող է ներս կենալ։

Այս լճերս 'ի վաղուց հետէ միշտ եղեր են այս տեղերս, աղային մասերը թափանցող սաստիկ անձրևներէն ձևանալով, որք ոչ միայն օգուտ մի չեն բերած, այլ և մեծ վնաս պատճառեր են, կործանելով շատ հին սրահներ. և այն ժամանակէն մինչև մեր օրերը ոչ ոք կրցեր է օգտակար ընել զանոնք։

Մօտերս տեղւոյս պահապան կը գտնեն աղատ գինուորական մի, որ դիպուածով կոզը եկեր էր։ Այս մարդս մէկէն բնակութիւն հաստատելով իւր պաշտաման տեղը, սկսաւ մասնաւոր քննութիւններ ընել բաւղիս ամէն կողմերը. անգամ մը հանդիպելով լճերէս միոյն և համը փորձելով, իսկոյն կը մտածէ օգտակար ընել զայն. դուրս կը վազէ և շուկայէն քանի մի սապատ վարունգ գնելով կը բերէ լճին մէջ կը լեցնէ, և ահա երեկոյեան ամէնքն այլ սքանչելի կերպով թթուեր էին. «Ո՜հ, կըսէ գինուորն ուրախացած, այս ինչ գեղեցիկ բան է, ոչ աղանի պէտք կայ, ոչ երկար աղելու և ոչ ժամանակի կորուստ. լճին մէջ կը դնեմ վարունգ, հազիւ թէ կը գտանամ և ահա պատրաստ է համեղ թթուն»։— Շնչասպառ թողլով այն բաւիղը և դուրս ելնելով ազատ օդուն մէջ, ողջունեցինք նորէն կենսաձիր արեւն, որուն ջերմութենէն և լուսէն առ վայր մի զուրկ մնացեր էինք։ Ապա գնացինք ուր աղինխորտաքին և վերջերս սկսած աշխատութիւնն կը կատարուէր։

Սկզբան խաւէն դուրս ցցուած աղը կը խորտակէին բահիւք և երկաթի լծակներով. սկսելով երեսէն 2–3 լիտր ծանրութեամբ զանգուածներ կը կտրէին, որոյ համար, ինչպէս ճանապարհորդ մի կը խորհրդածէ, աշխատաւորներն շատ ույժ և ճարտարութիւն կը ցուցընէին։ Առաջ կ'երթային միշտ խաւին ուղղութեամբ դէպ 'ի ներս՝ ճամբուն վրայ յենարաններ թողլով, և երբ մութը կը կոխէր՝ կը թողուին աշխատութիւնը. բայց վերջը ջուրն ժողվելով և կամ փոսի բերնէն շատ հեռանալով՝ անտանելի կըլլար զատածնին մինչև վար բերել։ Իսկ ներկայ ժամանակիս մէջ մասամբ մի զարման գըտնուեցաւ այսպիսի դժուարութեանց, և լեռնային վարչութիւնն որոշեց, որ մակերևութային աշխատութեամբ առաջ երթան, որ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ վերէն մինչև վար կարգաւ խաւերը վերցնել, ուստի և բոլոր գործողութիւնն արտաքուստ ըլլալով, կարելի կ'ըլլայ ուզած մեծութեամբ զանգուածներ ստանալ, փոխանակ փոքրիկ բեկորներու՝ որ աւելի նուազ արժէք ունին։ Բուն տեղը հատորաւոր աղի իւրաքանչիւր լիտրն 10 կոպէկ կ'արժէ, իսկ բեկորներու մի լիտրն 5 կոպէկ։

digitised by A.R.A.R.@